

ДИЗАЙН СИМВОЛІКИ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Олесь Серемуля

молодший науковий співробітник відділу наукових досліджень творів образотворчого та музичного мистецтва Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1836-7074>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17\(33\)-24](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17(33)-24)

Описано виникнення і розвиток дизайну символіки Сил спеціальних операцій Збройних сил України (далі – ССО ЗСУ). Досліджено і проаналізовано ключові елементи у дизайні та конотаційне навантаження символів, їхнє культурне, історичне та психологічне значення для військового формування, бійців підрозділів й української нації. Подано коротку історію військової символіки. Доведено важливість впровадження добре продуманого дизайну символіки для бійців підрозділів і необхідність врахування їхньої думки при створенні дизайну військової символіки. Дизайн символіки розглянутий як важлива складова формування правильного сприйняття структури суспільством як могутньої та надійної сили. Доведено важливість військової символіки у питаннях збереження ідентичності окремого формування, його традицій і пам'яті.

Ключові слова: *військова символіка, дизайн, ідентифікація, ідентичність, емблема, девіз, Сили спеціальних операцій.*

Постановка проблеми. Попри тривалість і масштаб війни, в українській науці приділено недостатньо уваги ролі військової символіки для правильної презентації вітчизняних військових формувань як у власному суспільстві, так і за кордоном, її значення у формуванні образу та ідентичності бійців. Дизайнери мало розглядають військову символіку як приклад формування корпоративної айдентики та відображення у цій системі знаків і візуальних повідомлень. Недостатньою є наукова увага до ролі символіки і дизайну у формуванні іміджу вітчизняних військових формувань. Хоча

ці аспекти широко використовують у сучасній війні, в якій велику роль відіграє інформація, зокрема створена за допомогою візуальних образів та повідомлень.

Актуальність. В умовах сучасної війни з її великим інформаційним елементом, важливо досліджувати всі способи пропагування власної ідентичності, зосібна і сприйняття військових формувань. Продумана презентація їхньої філософії, ідеології та методики дій через візуальні повідомлення, які формуються за допомогою дизайну, є важливим аспектом гібридних воєн. Важливо досліджувати, який психологічний ефект має символіка; пропагувати певні принципи та ідеали. Дизайн є незамінним інструментом для формування ідей у короткі та змістовні візуальні повідомлення, серед яких – військова символіка.

Мета дослідження. Розкриття історії становлення і розвитку дизайну символіки українських Сил спеціальних операцій; визначення смислового навантаження дизайну символіки і виявлення закономірностей і різностороннього значення військової символіки для ССО, її морального значення для бійців підрозділів; окреслення того, як дизайн може сприяти створенню та вдосконаленню такої символіки; розкриття ролі дизайну у створенні візуальних повідомлень, що стосуються ілюстрації, збереження і пропагування ідеології, філософії та історії українських військових формувань. Для досягнення поставленої мети визначені такі **завдання**: описати історію становлення дизайну символіки ССО ЗСУ; визначити ключові аспекти в основі дизайну ССО; вивчити закономірності розвитку дизайну військової символіки.

Об’єкт дослідження: елементи дизайну символіки ССО ЗСУ як складова візуального втілення національної ідентичності, філософії та ідеології військовослужбовців, а також пропаганди.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на принципах історичності та об’єктивності, збору, аналізу та синтезу інформації. Застосований емпіричний метод пізнання, що підсумовує спостереження, вимірювання та інтерпретацію отриманих результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі, присвяченій дизайну, нечасто розглядають емблеми і девізи військових підрозділів України як приклади графічного дизайну, створені за такими самими графічними принципами, як слоган і логотип, хоча

дещо помітними є закономірності у створенні «бренду» довкола елітарних військових підрозділів за допомогою медіаресурсів. Наразі символіку досліджують здебільшого з погляду геральдики та історії [4–6; 13; 15; 17]. Існує тренд на дизайн патріотичного спрямування [9]. У всіх публікаціях на тему дизайну військова символіка не описана детально; її значення не виділене окремо від іншого дизайну національного і патріотичного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Із початком війни на сході держави у 2014 році у суспільстві все більше зростає запит на розуміння власної ідентичності, одним із аспектів відображення якої є військова символіка. Люди все більше цікавляться темами, безпосередньо пов'язаними з війною. Велику роль відіграє сприйняття образу захисників Батьківщини й утвердження української переможної традиції [8, с. 21]. Цей образ створюється у маскультурі завдяки продуманому дизайну символіки, що апелює до національних культурних традицій і національної історичної пам'яті. У вітчизняній науці, щоправда, мало уваги приділяють значенню науки дизайну при створенні військової символіки – її ролі у розвитку образу та ідентичності бійців, які служать у збройних формуваннях.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує дизайн символіки Сил спеціальних операцій Збройних сил України. Ця військова структура є найновішою, позиціонує себе як елітну структуру; є такою за своїм призначенням, оскільки охоплює великий спектр специфічних завдань, що не є притаманними для інших родів військ; декларує певні ідеали та філософію, які відображаються і в дизайні символіки. Образ сміливого, розумного та професійного українського воїна має бути закріплений візуальними образами та повідомленнями. Адже символіка у війську – не просто певні знаки – це символи, за якими стоять піт і кров, принципи та ідеали, сміливість і жертвність. Символіка у війську є своєрідним елементом корпоративної етики і системи ідентифікації. Графічний дизайн може стати тим інструментом, який у своїй строгості та лаконічності відображатиме ідеологію і філософію військового формування, детерміновані його призначенням.

Тему необхідності впровадити ССО до структури Збройних сил в Україні порушували громадські організації з 2000 р. [3]. Проте серед військово-політичного керівництва не було розуміння щодо

необхідності створення нового роду військ. Тривав дискурс про орієнтацію на військові стандарти країн НАТО, де подібні структури вже були сформовані майже у всіх країнах-учасниках. Історія першої спроби створити Сили спеціальних операцій в Україні почалась у 2007 році [3] з директиви міністра оборони Анатолія Гриценка про формування Управління ССО як окремого структурного підрозділу Генерального штабу ЗСУ. Очолив його Юрій Серветник – розробник концепції діяльності ССО. Проіснувало це управління до 2012 року [3], оскільки на той момент Україна ще не була готова до організації новітньої військової структури. Велику роль зіграла політична слабкість і несамотійність в ухваленні державного курсу.

Знову згадали про ідею створення ССО після Революції гідності і початку війни у 2014 році. З'явилося чітке розуміння необхідності військового формування, яке зможе вести повноцінну боротьбу в умовах сучасної гібридної війни. Також це було актуальним і в контексті відходу від радянської спадщини і давало можливість реформувати армію, впроваджувати нові способи управління і підходи до виконання завдань. У вересні 2014 р. Президент України підписав указ «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності», в якому перед Міністерством оборони було поставлене завдання прискорити формування ССО ЗСУ. Вже 20 квітня 2015 року начальник Управління спеціальних операцій Генштабу Сергій Кривонос повідомив, що у Генеральному штабі підтримали пропозицію щодо створення окремої структури – Сил спеціальних операцій – у підпорядкуванні Міністерства оборони України. Було декілька концепцій для нового роду військ, які розробляли паралельно [2].

Були напрацьовані та ухвалені відповідні закони для нормативно-правової регуляції управління та дій підрозділів. Наприклад, у Законі № 1420 від 16.06.2016 р. «Про внесення змін до деяких законів України з питань оборони» затверджено появу в Законі «Про Збройні Сили України» окремого роду військ – Сил спеціальних операцій Збройних сил України, а в законі «Про оборону України» – командування ССО. За визначенням, Сили спеціальних операцій Збройних сил України – це окремий рід військ у складі ЗСУ, до складу якого входять частини спеціального призначення, підрозділи для

ведення спеціальної розвідки і підрозділи інформаційно-психологічних операцій, укомплектовані спеціально навченими фахівцями, які мають можливості у сферах розвідки, прямих воєнних дій, виконання складних і небезпечних, часто політично чутливих операцій командування ССО. До складу цього роду військ входять також підрозділи для створення агентурних мереж у ворожих державах з метою організації диверсійної діяльності та підриву тилу [1; 3, с. 40–49]. Рід військ – це різновид військових формувань, що об'єднані за певним призначенням для безпосереднього ведення або всебічного забезпечення бою, володіють певними властивостями і мають притаманну їм бойову техніку та озброєння, тактику ведення бою й організацію. Кожен рід військ виникає і розвивається відповідно до історичного поступу військової техніки і способів ведення війни.

У Законі №1437 від 07.07.2016 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних сил України» затверджені доповнення до Закону «Про оборону України»: визначення поняття «спеціальна операція»; доповнення до Закону «Про Збройні Сили України» в частині: здійснення ССО спеціальної розвідки і можливості їх залучення до операцій разом із армійською розвідкою. Необхідність створення нової військової структури була обґрунтована тим, що багато потужних армій світу вже створили чи створюють такі війська, а їхнє військово-наукове узагаднення відображене в доктринах, настановах і бойових уставах армій [1, с. 40–83]. Скажімо, США чи Великобританія вже багато десятиліть використовують такі війська [1, с. 24–39]. У військовій науці існував поділ загального плану ведення війн і військових конфліктів на стратегії знищення та ерозії, а видів бойових дій – на традиційні та іррегулярні. У новому концепті ведення збройної боротьби в іррегулярній сфері, тобто без використання широкого спектра військ та озброєнь у традиційному вигляді, головна роль належить новому роду військ – Силам спеціальних операцій. У загальному значенні ССО в різних країнах визначають як спеціально створені, навчені й оснащені з'єднання, частини та підрозділи Збройних сил держав, призначені для ведення диверсійно-розвідувальних дій, організації повстанської діяльності і диверсій, включаючи також надання допомоги іноземним державам у забезпеченні

внутрішньої безпеки; знищення терористів за межами держави; ведення війни малими тактичними групами [1, с. 40–83]. Вони підтримують постійну готовність для вирішення завдань у мирний час, у конфліктних ситуаціях і в ході війни, діють як у складі різнорідних сил, так і самостійно. Проведені ними операції мають таємний характер і перебувають під безпосереднім контролем вищого військового керівництва або головнокомандувача збройних сил на театрі військових дій. Закономірно, що нова структура потребує власної системи ідентифікації. Характер тих засобів, які використовує збройне формування, та його призначення детермінують і його організаційну структуру та навіть символіку. Нову символіку й однострої, зокрема і для ССО, було остаточно затверджено наказом Міністерства оборони № 606 від 20 листопада 2017 року.

У контексті вивчення розроблення дизайну символіки нових військ варто пояснити визначення військової символіки. Військова символіка – це система знаків, а дизайн як наука працює з системами знаків і візуальних повідомлень. У широкому сенсі – це умовне відображення понять та ідей через конкретні прояви – символи [4]. Це поняття включає у себе допоміжні дисципліни: геральдику, сфрагістику, вексилологію, емблематику і фалеристику. Геральдика як одна з допоміжних історичних дисциплін вивчає історію та формування гербів і закони їхнього використання, правила застосування кольорів і їхнє значення [12, с. 58–62]. Також вирізняють військову геральдику. Вексилологія вивчає прапори як систему сигналізації за допомогою символів. Емблематика як дисципліна досліджує умовно-символічні поняття та ідеї, виражені графічно або об'ємно, що мають конкретний сенс і не потребують тлумачення. Фалеристика – це допоміжна історична дисципліна, яка розглядає систему відзнак, орденів і нагород [12, с. 441]. Сфрагістика вивчає печатки. Багато дослідників аналізують історію і розвиток військової символіки впродовж усієї історії людства. Появу її пов'язують із виникненням сталих суспільних груп [4]. З давніх часів воїни прагнули виразити особисту доблесть у символах на щитах чи обладунках. Також кожен правитель і держава мали власні символи, які вони використовували для позначення своїх військ. Існувала потреба базової функції ідентифікації: свій – чужий. Саме цю мету первинно реалізувала військова символіка. Впродовж

віків методи ведення воєн ускладнювались; військові структури зростали і видозмінювалися, що потребувало і створення нової символіки. Відокремлення однієї армії від іншої чи створення нових військ у зв'язку з розвитком технологій і методів війни потребувало і символічного візуального вираження.

Українську символіку поглиблено вивчають, починаючи зі скіфської доби та закінчуючи сьогоденням, оскільки вона має власну багату історію та особливості [5, с. 248–250]. У військовій традиції Київської Русі велику роль відігравав прапор [5, с. 250], який використовували на полі бою для означення князя і його дружини, за його розташуванням визначали позиції своїх і чужих військ. Його належало обороняти в бою ціною життя. Втрата прапора могла означати втрату бойового духу і поразку. Здобуття ворожого прапора вважали подвигом. Існує багато описів історичних фактів, що ілюструють роль прапора [4, с. 12–13]. Скажімо, дослідники В. Карпов [5, с. 247–249; 6, с. 43–55] та М. Слободянюк [16; 17] ретельно описують це у своїх працях: кольори та родові знаки, зображені на прапорах; герби земель, з яких набирали полки, зображені на бойових прапорах, як, наприклад, галицький золотий лев на лазурному тлі чи сонце на білому полі подільської землі. Новий поштовх для розвитку давня українська військова символіка отримала в добу козаччини, а також під час визвольних змагань. Відомими є дослідження формування українських національних підрозділів та їхньої символіки [8, с. 124–144], зокрема і в літературі, присвяченій фалеристиці [14, с. 46–54]. Можна простежити, як давніші символи були по-новому втілені в різних відзнаках та нагородах і зберігали національну традицію. Надалі українська військова символіка зазнала значного негативного впливу російської радянської символіки та потребувала відродження. Про це у своїй праці: «Військова символіка України. Відродження з попелу» детально описав М. Слободянюк [18].

Пошуки власної ідентичності у військовій символіці тривали і в часи Незалежності, зокрема і в підрозділах спеціального призначення. Після конференції «Армія, держава, мова», що проходила у Львові в 1995 році і завершилася показом колекції Степана Пахолка, де були представлені ордени, медалі, полкові знаки українських військових формувань періоду національно-визвольних змагань

1914–1952 років, військовослужбовці батальйону спеціального призначення Львівського полку Національної гвардії загорілись ідеєю створити власну символіку. За участю командира батальйону майора Вадима Приходька і заступника з виховної роботи капітана Сергія Здіховського розпочалася творча робота над ескізом емблеми. Військовослужбовці вирішили, що це має бути зображення скорпіона і назва підрозділу в козацькому хресті. Художником був Богуслав Любів. С. Пахолко запропонував додати до відзнаки девіз «Де сила – там воля» – рядок із гімну товариства «Сокіл». Ця ідея сподобалась і військовослужбовцям. Як результат – було виготовлено 50 відзнак, а також печатку для грамоти, були продумані відзнаки для інструкторів та за особливі успіхи у службі. Це сприяло розвитку патріотизму, свідомості та дисципліни в підрозділі [14, с. 136–137]. Такий приклад демонструє, як прості бійці прагнуть знайти своїм ідеалам та цінностям візуальне втілення. Тож українська військова символіка як система знаків візуально втілює історію, традиції та цінності українського війська [6, с. 43–125].

Є декілька функцій, які виконує військова символіка. Як зазначено вище, на первинному, базовому рівні – це система ідентифікації: свій – чужий. Далі потрібно означувати детальнішу належність до певної історії та військової традиції окремої країни і тих окремих підрозділів, що здобули славу в боях чи мають продуману внутрішню ідеологію, культивують національну свідомість і розвивають патріотизм серед військовослужбовців [16, с. 53–55].

Поміж військової символіки України є прапори, емблеми родів військ, емблеми і шеврони військових частин і підрозділів. Емблема – це умовне знакове втілення певного поняття чи ідеї за допомогою зображення. У військовій символіці емблема відображає належність військовослужбовця до певного формування. Емблему намагаються створити так, щоб вона відтворювала суть військового формування, характер його застосування та призначення. Також вона може відображати історію та належність військового утворення до роду військ чи країни [17, с. 6–11]. Фактично, емблеми виконують функції знаків розрізнення. Проте емблема – це дуже узагальнене поняття: вона може бути розміщена на головному уборі, рукаві тощо, позначаючи належність, відзнаку за заслуги або герб частини. Шеврони також виконують таку функцію. Саме

слово походить із французької мови. Шеврон як військовий знак розрізнення класично позначає ранг військовослужбовця або його здобутки під час служби. Наразі є різні типи шевронів, які відображають належність військового до окремої частини і роду військ. Вони відрізняються за кольорами, формами і самими емблемами частин, адже кожна з них має свою індивідуальну емблему та наруканий шеврон. Хоча первинно шеврон може означати і військове звання, проте зараз цю функцію виконує погон. Він визначає тільки військове звання без прив'язки до військового формування чи особистих заслуг і відзнак окремого бійця. Варто зазначити, що у Військово-Морських Сил – своя система звань, тож погони відрізняються від Збройних сил. Це пов'язано з різними системами найменування військових звань [6, с. 164–209].

Тож після початку війни в 2014 році розпочалася робота з розроблення нової символіки на основі давніх традицій і символів українського війська. Вирішено повністю змінити стару військову символіку з негативною конотацією і радянською спадщиною. Потрібно було зробити «ребрендинг» для Збройних сил, щоб не бути схожим на ворога. Тому група художників на чолі з Олексієм Руденком подала ініціативу, яку підтримало Міністерство оборони [16, с. 53]. Створення нової символіки було засноване на відродженні давніх лицарських і козацьких традицій української армії. Проведена асоціація з видатними воєначальниками минулих століть – від княжої доби і до визвольних змагань ХХ ст. Тому в армії з'явилися перейменовані бригади на честь князя Данила Романовича, Романа Мстиславовича, героїв Холодного Яру і Лицарів Зимового Походу. Проте, як зазначав Олексій Руденко в інтерв'ю для Укрінформу, із символікою ССО все було складніше, оскільки це – нова та окрема структура. Також він згадував про несприйняття зображення вовка на береті, яке пояснював тим, що деякі офіцери не сприймають змін через свої застарілі поняття. Були деякі зауваження до запропонованого дизайну: так, бійці ССО написали відкритого листа щодо нової символіки [7], в якому зазначали про можливі негативні асоціації через використання образу вовкулаки, а також подали свої ідеї стосовно розроблення дизайну символіки.

Закономірно, що при створенні абсолютно нової військової структури постає питання опрацювання власної та унікальної символіки.

Неможливо створити продуманий дизайн без розуміння суті, адже дизайнеру потрібно дослідити об'єкт, який він має відобразити у своїй творчості [15, с. 4–6]. Недоречно було б використовувати для символіки танкових підрозділів зображення крила чи парашута, як у десантників, а у десантників – морського коника чи дельфіна.

Розробляючи айдентику, дизайнер повинен ретельно вивчити ідеологію, філософію і внутрішню культуру тієї організації, для якої її розробляє [15, с. 7–9]. Підхід до дизайну емблем військових формувань детермінований особливостями їхнього призначення, методами дій та засобами, що їх використовують підрозділи, а також їхньою історією. Юрій Легенький як одну з інформаційно-реklamних функцій дизайну виділяє геральдичну [10], що підштовхує до пошуків поєднання законів геральдики з новою проєктною діяльністю, якою є дизайн. Військовослужбовців можна розглядати як групу з певною ідентичністю і, відповідно, відображати її у дизайні [1, с. 58–61]. Дизайн військової символіки формують за принципами проєктування фірмового стилю. Це – важливий елемент для формування правильного іміджу та асоціацій, зокрема і в сучасних медіа [15].

Підбір символів для загонів особливого призначення чи Сил спеціального призначення – дещо складніший, адже вони виконують різноманітні функції. Тому потрібно вловити певний об'єднувальний принцип, який повинен ілюструвати методи виконання завдань цією структурою. Необхідно підбирати універсальніші символи для розроблення дизайну, врахувати всі аспекти діяльності, філософію та ідеологію структури, продумати всі емблеми частин і підрозділів у єдиному стилі та з єдиною традицією. І при цьому – підкреслити певну унікальність і самотність окремих частин, відображаючи аспекти їхньої діяльності. Символіка таких специфічних підрозділів і структур має відрізнятися від загальновійськових. Розроблення дизайну символіки почалося відразу з затвердженням закону про створення структури, продовжує розвиватись із впровадженням нових підрозділів.

Для підкреслення особливих цілей у символіці вітчизняних ССО були відібрані декілька національних та культурних образів, що асоціюються із воїнською доблестю та сміливістю, розумом в ухваленні рішень, від яких залежить життя і смерть. Оскільки

універсальним і об'єднувальним символом в ідентифікації українських військових формувань є тризуб, то було зрозуміло, що він має фігурувати і в айдентиці ССО. Щоби підкреслити деяку відмінність структури від інших родів військ, обрано девіз «Іду На Ви» й образ Святослава Хороброго як патрона військових формувань, а їхнім символом став не тризуб, а двозуб – родовий знак видатного князя. Варто зазначити, що такі герби чи знаки часто ставали гербами чи символами держав або їхніх армій [12].

Такий підхід дає можливість легко визначити належність герба згідно з правилами геральдики [12, с. 94–98]. Також двозуб сприймається більш давнім та апелює до древньої військової традиції. Тризуб, який є національним гербом і ширше використовується у системі ідентифікації ЗСУ, первинно був особистим знаком великого князя Володимира Великого, сина Святослава Хороброго, княжим знаком якого був двозуб [12, с. 107–110]. Це зробило його об'єднувачим універсальним символом для всіх воїнів упродовж тисячолітньої історії. Отже, хоча Сили спеціальних операцій є новою військовою структурою, проте апелюють до багатовікової військової традиції.

До символіки ССО належать: штандарт, емблема роду військ, емблеми командувань, емблеми частин, центрів і підрозділів, окремих тактичних груп, шеврон роду військ. Усі емблеми використовують і у шевронах частин. Отже, на прикладі загального курсу розвитку дизайну військової символіки в контексті війни, обраних ідей і філософії, яку мала втілити нова символіка, та на прикладах дизайну символіки аналогічних підрозділів в інших арміях світу варто детально розглянути всі елементи, використані в дизайні вітчизняних ССО. Хоча певні підрозділи особливого призначення існували у різних силових відомствах і раніше, проте не було досвіду формування окремої структури, яка би спеціалізувалася на веденні війни нетрадиційними методами, як не було і продуманої символіки. Під час створення вітчизняного аналогу ССО постало питання вироблення символіки від самого початку, що було, безумовно, позитивним аспектом, оскільки у цій структурі не мало бути радянської «спадщини», зокрема й у візуальних образах, використаних у дизайні. У схваленій символіці прагнули передати ідею про бійців як про духовних нащадків усіх наймогутніших воїнів,

які коли-небудь існували на теренах сучасної України. В основу було покладене уявлення про Сили спеціальних операцій як про еліту Збройних сил. Це – точний інструмент для створення передумов успіху основних сил, з функціями розвідки, передового просування, рейдів у тил противника, захоплення плацдармів, проведенням спеціальних, зосібна, і психологічних операцій. А в основу внутрішньої ідеології покладені патріотизм і професіоналізм. Ключові елементи та складові символики – це штандарт (*іл. 3*), емблема роду військ та емблеми підрозділів, що входять до структури. Штандарт сірого кольору, як і колір форми ССО, асоціюється з темною порою доби, адже такі структури часто діють приховано, а не відкрито. Колірне конструювання базується на законах прояву в тому вигляді, в якому ми спостерігаємо в емпіричному досвіді [13, с. 29].

На штандарті зображено емблему ССО. Її дизайн можна розділити на чотири елементи. Центральним є зображення фігури вовка саме срібного кольору – символу шляхетності та благородства, який оперезаний золотим поясом. Золотий символізує могутність, підкреслює статус елітного військового формування. Потрібно зазначити, що такі колірні поєднання неприйнятні у класичній геральдиці [12, с. 58–62], тож такі рішення були предметом критики дизайну. Вовк зображений із вишкіреними іклами, готовий до нападу. Звір стоїть на всіх чотирьох лапах упевнено, наче готується до стрибка або погоні за жертвою. Образ вовка підсвідомо перегукується з образом розумного хижака, який працює у зграї. Концепція належності бійця до підрозділу швидко і легко асоціюється з вовком у зграї. Образ перевертня-вовкулаки має міфологічне та легендарне підґрунтя в культурі, допомагає пов'язати бійців підрозділу з могутньою і таємничою сутністю, що несе невідворотну небезпеку для ворогів. Це ілюстрація того, що людина, присвятивши себе вищій цілі – захисту Батьківщини, має уподібнитися до жорстокого звіра у своїй формі стосовно до ворога, але не втратити розуму і людської суті. Допомагає у цьому магічний оберіг – пояс черес, щоби перевертень міг повернутися у людське тіло. В українській культурі є легенди про козаків-характерників і їхні містичні властивості, які приписують і знаменитому Івану Сірку.

Дизайнери часто вдаються до образів тварин, адже це – легкий спосіб передати візуальне повідомлення, зрозуміле для всіх [15].

Сила символів тварин полягає в їхній здатності спілкуватися на підсвідомому рівні. Тварини часто володіють різними властивостями, з якими люди можуть ідентифікувати себе або прагнути теж мати їх. Включення цих символів до дизайну може викликати емоційну реакцію та створити міцний зв'язок між глядачем і візуальним повідомленням. У такий спосіб підсвідомо виникає швидка і потужна асоціація з базовими характеристиками тварини, формується певний характер і символізм. Якщо говорити про образ вовка, то він легко передає такі властивості як сила, рішучість, вірність, робота в команді. Це додає глибини графічному дизайну, робить його ефективним у переданні ідей і цінностей до глядача. Впродовж історії образи тварин часто використовували для відображення військових ідеалів у різноманітній символіці і геральдиці [15, с. 13–16]. Зображення вовка можна зарахувати як до природніх, так і до легендарних, якщо взяти до уваги магічний пояс і той факт, що у цьому випадку це – зображення перевертня-вовулаки [12, с. 75–80].

Наступним елементом є лавровий вінок, на фоні якого – фігура вовка. Він візуально обрамляє все зображення та робить його легшим для сприйняття, оскільки формує коло. Вінок символізує славу, здобуту в боях. Під вінком розміщений княжий знак Святослава Хороброго, якого вважають покровителем ССО й асоціюють із українською військовою традицією і гербом України. Оскільки він розміщений унизу, це зміщує акцент композиції і робить зображення більш стійким і цілісним. Золота стрічка з гаслом Святослава є візуальним постаментом для постаті вовка, підкреслює впевненість, рішучість і стійкість. Вона повторює круглу форму вінка і допомагає зробити всю емблему візуально стійкішою та ґрунтовнішою. Тож усе зображення є цілісним, має чітку ієрархію елементів за розміщенням і розміром, структуровану композицію емблеми. Композиція – це зв'язок різних елементів, які формують одне ціле. В. Фаворський визначає це поняття як феномен прагнення цілісного бачення і сприйняття [10, с. 110–111].

Підхід до створення девізу подібний до пошуку слогана у сфері дизайну, що має відтворювати методику дій підрозділу і структури. За визначенням, слоган – це лаконічна фраза, що відображає суть візуального повідомлення [15, с. 11–15]; так само і девіз

є небагатослівним і має на меті відобразити суть військового формування, стати візуальним повідомленням як для своїх бійців, так і для ворога. Продуманий девіз, як і слоган, підкреслює візуальний зміст символіки чи навіть є її словесним виразом.

Гасло або девіз як елемент емблеми, обрамлений декоративними деталями, стрічками чи картушами, часто бачимо у символіці підрозділів, у геральдиці. Така стисла та змістовна сентенція, розміщена у стрічці нагорі або внизу від щита чи емблеми не просто для краси чи заповнення простору – вона є функціональною частиною композиції, її доповненням. Крім цього, крилаті слова стають мотиваційним слоганом, адже в них автор емблеми висловлює ідеологію, мотивацію та спосіб мислення бійців підрозділу чи виду військ. До того ж, текст є елементом композиції у символіці, його стиль і колір мають відповідати загальній композиції, гармоніювати з іншими елементами. Сам девіз ССО добре підібраний: він одночасно є алюзією в соціокультурному та історичному контексті для українців, викликом для ворога; відображає готовність битися на смерть. Крім офіційного затвердженого девізу, існують і менш формальні внутрішні гасла. Кожен підрозділ, виходячи зі своєї специфіки, може створювати чи доповнювати їх.

Також важливо зазначити, що творення військових формувань та їхня історія не є завершеним процесом. Подвиги військових стають стимулами для творчих особистостей. Так, у 2017 р. Андрій Антоненко написав пісню «Тихо прийшов, тихо пішов». Як прокоментував її створення сам музикант: «Як рок-музикант я звик через музику й слова розповідати про відчуття, події, що відбулись або відбуваються безпосередньо зі мною. А потім склалося так, що побував на ротації разом із першим загonom 3-го полку спецпризначення. Повертаємось у ППД (пункт постійної дислокації), шикуюємось, оголошують хвилину мовчання у пам'ять про загиблих. Пригадую, коли залунала труба, аж мурашки по шкірі побігли... Все! Саме ця емоція лягла на папір просто з-під пальців» [11]. Того ж року він підписав контракт із ССО ЗСУ.

Назва пісні звучить як гасло або слоган, що відображає методику дій бійців підрозділів спеціального призначення. Часто цю фразу використовують як неофіційний девіз, який підкреслює професійність військовослужбовців, адже вони не залишають свідків.

Цікаво, як девізи «Іду На Ви» і «Тихо прийшов, тихо пішов» працюють у тандемі, наче промовляють до ворога: «Ми прийдемо за тобою, але ти ніколи не знатимеш, де і коли».

Загальним знаком належності до Сил спеціальних операцій є простий шеврон чорного кольору п'ятикутної форми зі срібним контуром, який схематично нагадує діамант (*іл. 5*), що підкреслює елітний статус, на ньому зображений срібний двозуб. Але, як зазначено раніше, кожен підрозділ і частина мають свою емблему і знаки розрізнення, шеврони.

Розглянемо детальніше дизайн емблем частин у складі ССО. Існують три окремі командування зі своєю спеціалізацією та завданнями, своїми емблемами. До них належать штаб командування ССО, на емблемі та шевроні якого – срібна голова вовка із золотими очима у фас, який тримає у зубах дві стріли, одна з них – зламана. Стріли символізують знищеного та взятого у полон ворога. Контур срібний (*іл. 1*). Символом командування корпусу «Рейнджерів» є золота чотирикутна фігура: діамант на чорному полі. Контур золотий (*іл. 2*). Девіз корпусу «Воля вирішує» вже використовують у рекрутингу та рекламі. Емблема командування Руху опору (*іл. 4*) аналогічна до емблеми командування Силами, але форма щита – загострена догори, внизу замість княжого двозуба знак: дві розділені прямокутні срібні фігури у вигляді квадрата з червоним кругом у центрі. Контур червоний.

У підпорядкуванні командування Сил спеціальних операцій перебувають, зокрема, такі підрозділи:

– Третій окремий полк ССО імені Святослава Ігоровича (центр спеціальних операцій «Схід», сформований у 2019 році) – срібна голова вовка у профіль, очі і язик, озброєння, згідно з геральдикою, червоного кольору, внизу – срібний княжий знак на ромбовидній основі червоного кольору. Включає у себе п'ять окремих тактичних груп, кожна з яких має власну емблему. Крім того, полк має і власний неофіційний гімн «Пісня хоробрих», який відіграє важливу роль у пропагуванні підрозділу і роду військ;

– Восьмий окремий полк ССО імені князя Ізяслава Мстиславовича (центр спеціальних операцій «Захід», сформований у 2019 році) має емблему, аналогічну до емблеми 3-го полку, але з основою синього кольору. Включає в себе вісім окремих підрозділів із власними символами;

– 73-й центр морських спеціальних операцій (центр спеціальних операцій «Південь», сформований у 2019 році) імені кошового отамана Антіна Головатого – емблема та шеврон: на синьо-чорному полі, розділеному навпіл по вертикалі, морський коник, який тримає меч;

– Центр розвідки та інформації: дві вовчі голови срібного кольору на темно-сірому полі над стилізованим зображенням землі, основа – червоного кольору зі срібним княжим знаком;

– «Український добровольчий корпус», 7 центр ССО – срібна вовча голова у профіль, двозуб на червоно-чорній основі. Належність усіх емблем підкреслює княжий знак унизу емблеми;

– 77 центр охорони державної таємниці – ключ і перехрещені кинджали срібного кольору на чорно-синьому полі.

У підпорядкуванні корпусу «Рейнджерів» перебувають 4, 5, 6 та 7 полки спеціального призначення, 4 та 6 підрозділи спеціального призначення «Рейнджер»: пересічене по діагоналі поле, чорне зверху та червоне знизу. Зверху – срібна голова вовка у профіль, унизу – срібний ніж;

– Емблеми 5 та 7 полків мають жовті фігури у формі трикутника на чорному полі із золотим контуром;

– Емблеми багатьох груп у складі підрозділів створені бійцями під час повномасштабної війни і не є систематичними за своїм стилем.

У підпорядкуванні командування Руху опору перебувають: тактична група «Крук»; емблема – срібна голова на сірому полі, а внизу – знак із двох ламаних ліній синього та жовтого кольору, в центрі яких компас; та Рух опору «Північ» – срібна голова вовка на чорному полі, основа – зелена з чорним знаком.

Дизайн емблем підкреслює належність підрозділу до командування в структурі Сил спеціальних операцій. Це свідчить про продуманість системи внутрішньої ідентифікації.

Оскільки за основу для дизайну символіки ССО було взято ідею обрати патроном роду військ київського князя Святослава Ігоровича, то варто говорити про культурне та історичне значення символіки ССО. У цьому аспекті вона важлива для збереження спадкоємності з давньою історією, яку наш ворог привласнює собі. Історичні претензії на спадок навіть задекларовані як один із приводів

для війни, а може, навіть і є основною причиною. Тому дуже важливо використовувати такі символи, що не залишатимуть сумнівів стосовно належності спадку Русі саме до української історії [16, с. 54–55]. Продуманий дизайн військової символіки також допомагає у правильному баченні власної історії та її демонстрації у символах. Адже ні в кого не виникає сумнівів стосовно того, що меч короля Артура є символом і частиною історичного і культурного спадку саме Великобританії, а не іншої держави. Роль військової символіки у збереженні пам'яті про подвиги і національну ідентичність не можна применшувати. До того ж, символіка важлива у створенні медійного контенту та репрезентації національних військових формувань у суспільстві та популяризації патріотизму і національної ідентичності.

Висновки. Розкрита історія становлення дизайну символіки ССО ЗСУ. Проаналізовані елементи дизайну символіки згідно з символічним і конотаційним значенням, що відповідає суті, філософії, ідеології та методам діяльності цієї військової структури. Визначено, що символіка важлива для військовослужбовців, їм не байдуже до того, які образи та візуальні повідомлення будуть асоціюватися із ними та їхньою діяльністю. Для бійців війна і служба — це частина життя та їхньої самоідентифікації як єдиного цілого, об'єднаного ідеями та філософією.

Дизайн є інструментом для створення візуальних повідомлень і системи знаків, що стають універсальними методами вираження ідей і цінностей військового формування. Часто такі символи створюють і самі бійці, адже вони, як ніхто, розуміють суть своєї діяльності та прагнуть виразити її у символіці. Враховуючи те, що історія війни, як і ССО, ще не завершена, закономірно буде враховувати неминучість виникнення нових символів, а це потребуватиме їхнього візуального втілення для збереження пам'яті та пропагування власної ідентичності. Якісний дизайн військової символіки, зокрема для таких специфічних та різносторонніх військових формувань як ССО, потребує всебічного визначення специфіки призначення та методики дій підрозділів при візуальному втіленні, а також врахування законів дизайну для створення системи внутрішньої ідентифікації.

Ил. 1

Ил. 2

Ил. 3

Ил. 4

Ил. 5

1. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С., Семука А. І. Гострі кігті орла. Сили спеціальних операцій США: історія та сучасність. Київ, 2010. 400 с. (Книга восьма серії «Таємні війни: історія та сучасність»).

2. Герасимов А. П., Куплевацька О. І. Формування сил спеціальних операцій: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень* = *National Institute for Strategic Studies*. 2017. 16 листоп. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/formuvannya-sil-specialnikh-operaciy-analitichna-zapiska>

3. Горбунова В. Сприйняття символіки та формування спільної ідентичності серед різних груп населення: розвиток нових концептів в дизайні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 68, т. 1. С. 57–62. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-10> ; URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/68_2023/part_1/10.pdf

4. Карпов В. В. Історичні витоки української військової символіки та її розвиток в незалежній Україні : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2015. 464 с.

5. Карпов В. В. Історичні передумови формування військової символіки України: від Стародавньої доби до Середньовіччя. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 4. С. 247–253.

6. Карпов В. В. Українська звияга у символах. Київ, 2016. 421 с. URL: https://nakkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/Karpov_V_V_Ukrayinska_Zvytiaga.pdf

7. Командування Сил Спеціальних Операцій. ССО не подобається нова символіка. Текст відкритого листа. *Militaryni*. 2016. 13 лип. URL: https://mil.in.ua/uk/sso-ne-podobayetsya-nova-symvolika-tekst-vidkrytoho-lysta/#google_vignette

8. Костюк П. Код ідентичності. Мілітарні сторінки історії України і не тільки... Львів : Універсум, 2018. 456 с., іл.

9. Кравченко О. В., Безмеліцина К. В. Символіка та графічні прийоми у військово-патріотичній айдентиці. *Український мистецтвознавчий дискурс* = *Ukrainian Art Discourse*. 2024. Вип. 4. С. 99–105. DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.4.14>.

10. Легенький Ю. Г. Дизайн: культурологія та естетика. Київ, 2000. 272 с.

11. Назарчук І. Як рок-музикант став сержантом ССО: інтерв'ю з автором гімну українських спецпризначенців. *Радіо Свобода*. 2019. 6 груд. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zsu-den-zbroinyh-syl/30309402.html>

12. Нестеренко П. В. Допоміжні історичні дисципліни: геральдика, фалеристика : навч. посібник. Київ : Кондор, 2015. 448 с.

13. Павельчук І. А. Кольорознавство : метод. реком. для студ. галузі знань 0202 «Мистецтво» напряму підготовки 6.020205 «Образотворче мистецтво» Херсон, 2013. 40 с.

14. Пахолко С., Дмитрів М. Українська фалеристична спадщина періоду національно-визвольної боротьби 1848–1956 років. Львів, 2022. 176 с., іл.
15. Пономаренко Н. С. Фірмовий стиль як система візуальної ідентифікації : метод. вид. для занять з дисципліни «Проектування», спеціалізації «Графічний дизайн». Ужгород : Гражда-3ХІ, 2007. 52 с. : іл.
16. Слободянюк М. В. Національно-патріотичні мотиви у символіці Сухопутних військ Збройних Сил України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 4. С. 52–56.
17. Слободянюк М. В. Передумови, поява та становлення наукової емблематики сухопутних військ Збройних Сил України : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2018. 270 с.
18. Сова А. [Рец. на кн.]: Слободянюк М. Військова символіка України. Відродження з попелу. Накладом автора, 2005. 144 с. *Український визвольний рух* : наук. збірник. Львів, 2006. № 6. С. 255–256.

References

1. Viedienieiev, D. V., Bystrukhin, H. S. & Semuka, A. I. (2010). Hostri kihti orla. Syly spetsialnykh operatsii SShA: istoriia ta suchasnist [Sharp claws of the eagle. US Special Operations Forces: history and present]. Kyiv, 400 p. (Knyha vosma serii “Taimnyi viiny: istoriia ta suchasnist”). [in Ukr.].
2. Herasymov, A. P. & Kuplevatska, O. I. (2017, November 16). Formuvannia syl spetsialnykh operatsii: analitychna zapyska [Formation of Special Operations Forces: analytical note]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen = National Institute for Strategic Studies*. Retrieved from: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/formuvannya-sil-specialnykh-operatsiy-analitychna-zapyska> [in Ukr.].
3. Horbunova, V. (2023). Spryiniattia symvoliky ta formuvannia spilnoi identychnosti sered riznykh hrup naselennia: rozvytok novykh kontseptiv v dyzaini [Perception of symbolism and formation of a common identity among different population groups: development of new concepts in design]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 68, 1, pp. 57–62. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-1-10> ; Retrieved from: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/68_2023/part_1/10.pdf [in Ukr.].
4. Karpov, V. V. (2015). Istorychni vytoky ukrainskoi viiskovoi symvoliky ta yiyi rozvytok v nezalezhnii Ukraini [Historical origins of Ukrainian military symbolism and its development in independent Ukraine] : dys. d-ra ist. nauk : 07.00.01. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 464 p. [in Ukr.].
5. Karpov, V. V. (2013). Istorychni peredumovy formuvannia viiskovoi symvoliky Ukrainy: vid Starodavnoi doby do Serednovichchia [Historical prerequisites for the formation of Ukrainian military symbolism: from Ancient Times to the Middle Ages]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 4, pp. 247–253. [in Ukr.].

6. Karpov, V. V. (2016). Ukrainska zvytiaha u symvolakh [Ukrainian triumph in symbols]. Kyiv, 421 p. Retrieved from: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/Karpov_V_V_Ukrayinska_Zvytiaga.pdf [in Ukr.].

7. Komanduvannia Syl Spetsialnykh Operatsii (2016, July 13). SSO ne podobaietsia nova symvolika. Tekst vidkrytoho lysta [The Special Operations Forces do not like the new symbolism. Text of an open letter]. *Militarnyi*. Retrieved from: https://mil.in.ua/uk/sso-ne-podobayetsya-nova-symvolika-tekst-vidkrytoho-lysta/#google_vignette [in Ukr.].

8. Kostiuk, P. (2018). Kod identychnosti. Militarni storinky istorii Ukrainy i ne tilky... [Code of identity. Military pages of Ukrainian history and not only...]. Lviv : Universum, 456 p., il. [in Ukr.].

9. Kravchenko, O. V. & Bezmelitsyna, K. V. (2024). Symvolika ta hra-fichni pryiony u viiskovo-patriotychnii aidentytsi [Symbolism and graphic techniques in military-patriotic identity]. *Ukrainskyi mystetstvozhnavchyi dyskurs = Ukrainian Art Discourse*, 4, pp. 99–105. DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.4.14>. [in Ukr.].

10. Lehenkyi, Yu. H. (2000). Dyzain: kulturolohiia ta estetyka [Design: cultural studies and aesthetics]. Kyiv, 272 p. [in Ukr.].

11. Nazarchuk, I. (2019, December 6). Yak rok-muzykant stav serzhan-tom SSO: interviu z avtorom himnu ukrainskykh spetspryznachentsiv [How a rock musician became a sergeant of the Special Forces: an interview with the author of the Anthem of Ukrainian Special Forces]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/zsu-den-zbroinyh-syl/30309402.html> [in Ukr.].

12. Nesterenko, P. V. (2015). Dopomizhni istorychni dystsypliny: heral-dyka, falerystyka [Auxiliary historical disciplines of heraldry, faleristics] : navch. posibnyk. Kyiv : Kondor, 448 p. [in Ukr.].

13. Pavelchuk, I. A. (2013). Koloroznavstvo [Color studies] : metod. rekom. dlia stud. haluzi znan 0202 “Mystetstvo” napriamu pidhotovky 6.020205 “Obrazotvorche mystetstvo” Kherson, 40 p. [in Ukr.].

14. Pakholko, S. & Dmytriv, M. (2022). Ukrainska falerystychna spad-shchyna periodu natsionalno-vyzvolnoi borotby 1848–1956 rokiv [Ukrainian faleristic heritage of the period of the National Liberation Struggle of 1848–1956]. Lviv, 176 p., il. [in Ukr.].

15. Ponomarenko, N. S. (2007). Firmovyi styl yak systema vizualnoi iden-tyfikatsii [Corporate Style as a system of visual identification] : metod. vyd. dlia zaniat z dystsypliny “Proektuvannia”, spetsializatsii “Hrafichniy dyzain”. Uzhhorod : Grazhda-ZKhI, 52 p. : il. [in Ukr.].

16. Slobodianiuk, M. V. (2016). Natsionalno-patriotychni motyvy u sym-volitsi Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy [National-patriotic motifs in the symbolism of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine].

Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv, 4, pp. 52–56. [in Ukr.].

17. Slobodianiuk, M. V. (2018). *Peredumovy, poiava ta stanovlennia naru-kavnoi emblematyky sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy* [Prerequisites, emergence and formation of the sleeve emblems of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06. Kyiv, 270 p. [in Ukr.].

18. Sova, A. (2006). [Rets. na kn.]: Slobodianiuk M. *Viiskova symbolika Ukrainy. Vidrozhennia z popelu*. Nakladom avtora, 2005. 144 s. [Rev. of the book: Slobodyanyuk M. *Military symbols of Ukraine. Rebirth from the ashes*. By the author, 2005. 144 p.]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh* : nauk. zbirnyk. Lviv, 6, pp. 255–256. [in Ukr.].

Oles Seremulia, Junior Scientific Researcher, Department of Scientific Processing of Visual and Musical Art Works, Research Institute for Art Library Resources, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

Design of the Symbols of the Special Operations Forces of Ukraine: Formation and Development

This article explores the design of the symbolism of the Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine as a tool for shaping military identity, supporting psychological resilience, and enhancing strategic communication. It examines the historical, cultural, and psychological dimensions of military insignia and emblems, analyzing how these visual elements contribute to the creation of elite military image and cohesion within units. The study also highlights the role of visual symbolism in countering hostile narratives and reinforcing national values during wartime. By decoding the visual language of SOF identity, the article contributes to the broader discourse on military branding and the communicative function of design in conditions of hybrid warfare.

The research is based on the analysis of official emblems, visual campaigns, and interviews with servicemen. It emphasizes the importance of symbolic design in maintaining morale and operational unity in the context of protracted armed conflict. The findings may be relevant for designers, military communicators, and scholars of strategic communications and visual culture.

Keywords: Military symbolism, design, identification, identity, emblem, motto, Special Operations Forces.